

IEVA DEVIATNIKOVAITĖ

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO AIŠKINIMO BYLA M. RÖMERIO DIENORAŠČIUOSE. III DALIS. NUOLATINIAME TARPTAUTINIO TEISINGUMO TEISME: AR GALIMA ATŠAUKTI IŠ PAREIGŲ DIREKTORIJOS PIRMININKĄ?

The Case of Interpretation of the Statute of the Memel Territory
in the Diaries of M. Römeris. Part III. In the Permanent Court
of International Justice: Is it Possible to Remove
the President of the Directorate?

Hagos tarptautinis tribunolas yra kategoriškas ir neabejotinas konvencijos aiškintojas <...>.
(t. 35, 1935-05-15, l. 364)

*Gerai, kad 1932 m. Hagos sprendimas šiek tiek išplėtė šios interpretacijos galimybę Lietuvos
naudai, tačiau net ir šios išplėtos sistemos neužtenka ir tai per daug varžo Lietuvos politiką.*
(t. 35, 1934-10-22, l. 261)

SUMMARY

M. Römeris became an *ad hoc* judge of the Permanent Court of International Justice in the case of interpretation of the Statute of the Memel Territory. He devoted a lot of pages to this case in his diaries. In them, the lawyer reveals the details of the trial. Due to the abundance of material, this study consists of a cycle of four articles: „The Origin of the Case and Preparation for the Court“; „In the Permanent Court of International Justice“; „In the Permanent Court of International Justice: Judgment“; „Court, Judges, after Returning to Lithuania“. The title of entire series of articles is „The Case of Interpretation of the Statute of

RAKTAŽODŽIAI: M. Römeris, Klaipėdos kraštas, Statutas, Tarptautinis Teisingumo Teismas.

KEY WORD: M. Römeris, Klaipėda Region, Statute, Court of International Justice.

the Memel Territory in the Diaries of M. Römeris“. In this article, we present a story about individual judges' notes on the first four questions of the complaint, preliminary changes of opinion on the fifth and sixth questions of the complaint, and the final decision of the Permanent Court of International Justice in the case of the interpretation of the Statute of the Memel Territory.

SANTRAUKA

M. Römeris tapo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėju *ad hoc* Klaipėdos krašto statuto aiškini-
nimo byloje. Jis skyrė nemažai dėmesio šiai bylai savo dienoraščiuose. Juose teisininkas atskleidžia bylos nagrinėjimo detales. Medžiagos labai gausu, todėl šį tyrimą sudaro penkių straipsnių ciklas: *Bylos kilmė ir rengimasis Teismui; Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme; Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme II; Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme III, Teismas, teisėjai, grįžus į Lietuvą*. Visas straipsnių ciklas pavadintas *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose*. Šiame straipsnyje pristatome pasakojimą apie individualias teisėjų notas dėl pirmųjų keturių valstybių signatarių skunde iškeltų klausimų.

IVADAS

Tai – trečiasis ciklo *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose* straipsnis. Viso ciklo tikslas – atskleisti, kaip M. Römeris matė, pristatė ir aprašė savo dienoraščiuose Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos detales. Medžiaga, pateikiama M. Römerio dienoraščiuose, – itin vertinga, nes ji parodo, kaip vystėsi Lietuvos tarptautinė teisė, teisės istorija, taip pat atskleidžia valstybingumo raidą.

Trečiajame ciklo straipsnyje pasakojama apie individualias teisėjų notas dėl skunde iškeltų klausimų, galutinai apsisprendžiant, ar Klaipėdos krašto gubernatorius turėjo teisę atšaukti iš parei-

gų Klaipėdos krašto direktorijos pirminką, aptariama, kaip keitėsi preliminarios nuomonės dėl penktojo ir šeštojo skundo klausimų (su šiais klausimais galima susipažinti pirmojoje šio straipsnių ciklo dalyje).

Rašant trečiąjį ciklo straipsnį, naudotasi lietuvių kalba dar nepublikuotais fragmentais iš M. Römerio dienoraščių. Straipsnio mokslinę bazę sudaro medžiaga, saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių rankraščių skyriuje, 138 fonde (Römerių giminės aktai), ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, 75 fonde (Mykolas Römeris).

INDIVIDUALIOS TEISĖJŲ NOTOS: PIRMASIS, ANTRASIS IR TREČIASIS SKUNDO KLAUSIMAI

Išklausius preliminaras teisėjų nuomones, teisėjams buvo nurodyta iki liepos 1 d. pateikti individualias notas (pastabas) dėl keturių skundo klausimų (t. 34, 1932-06-23, l. 337). M. Römeris dar

Kaune pradėjo rašyti notą, tačiau, jo nuomone, ta studija buvo per plati, per ilga, dėl kai kurių jos detalių teisėjai nesutarė, kita vertus, joje nebuvo dalykų, kuriuos teisėjai minėjo, išsakydami savo prelimi-

narias nuomones. Taigi dienoraščių autorius tobulino individualią notą, iš esmės ją grįsdamas savo paties išreikšta preliminarina nuomone. Tekstą plėtojo, pildė argumentus, galvodamas apie teisėjų teiginius, išsakytus keičiantis nuomonėmis. Teisėjas viešbučio koridoriuose persimetė keliais žodžiais apie individualią notą su J. G. Guerrero, pirmininkaujantiu nagrinėjant bylą. Šis nurodė, kad laikosi nuomonės, jog, svarstant antrąjį skundo klausimą apie Klaipėdos krašto direktorijos pirmininko atšaukimo sąlygas, tos sąlygos neturėtų būti konkretizuojamos. Dėl trečiojo klausimo jis išsakė nuomonę, kad teisė atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų suponuoja mintį, jog ir kiti Direktorijos nariai gali būti atšaukiami. Dėl ketvirtąjį klausimo, susijusio su O. Biotcherio atšaukimu, Guerrero pripažino, kad šis asmuo atšauktas teisėtai. Neformalų pasikalbėjimą su Teismo viceprezidentu dienoraščių autorius taip įvardijo:

[...] Guerrero visais klausimais tenkina Lietuvą, visus teiginius išvesdamas iš suvereniteto principo. Geriau nei tikėtasi. (t. 34, 1932-06-25, l. 338).

Pabaigęs individualią notą, M. Römeris pateikė ją perskaityti V. Sidzikauskui, kad šis pakomentuotų, žinoma, pasilikdamas sau teisę spręsti, nes ši nota yra „teisėjo aktas“ (t. 34, 1932-06-26, l. 339). M. Römerio notą sudarė 47 punktai, juose kai kurie teiginiai buvo suformuluoti polemiskai, o kai kurie – kaip teoremos (t. 34, 1932-06-27, l. 339). Jis prisipažino, kad pateikė notą V. Sidzikauskui perskaityti ne dėl kontrolės, o norėdamas jį informuoti apie savo argumentus, kad valstybės atstovas pateiktų savo paste-

bėjimus, galinčius įtikinti notos autorių arba atkreipti jo dėmesį į tam tikrus dalykus, kuriuos jis galėtų tobulinti ir pan. M. Römeriui tai atrodė natūralu, nors atsakomybė tenka tik teisėjui, kuris privalo remtis vidiniu savo įsitikinimu. Vidinį įsitikinimą M. Römeris laikė teisėjo funkcijos esme: „[T]eisėjas negali leisti, kad jam diktuočių nuomonę“ (t. 34, 1932-06-28, l. 340).

Kai V. Sidzikauskas gražino individualią notą, M. Römeris buvo pasipiktinęs, nes nota buvo ištaisyta, o ne pateiktos pastabos. Dienoraščių autorius pabrėžė, kad V. Sidzikauskas buvo ambicingas ir norėjo, jog pergalės laurai dėl bylos priklausytų tik jam, t. y. jis troško, kad M. Römerio nota būtų grįsta jo argumentais. Tačiau teisėjas *ad hoc* pastebėjo, kad jis negali būti valstybės atstovo „marionetė“: tai prieštarautų pagrindinei teisėjo paskyrimo idėjai. M. Römeris rašė: „Vyriausybės atstovas nėra nei teisėjo viršininkas, nei kritikas“, jis negali vadovauti teisėjo argumentams (ten pat). M. Römeris nepasinaudojo daugeliu V. Sidzikausko pastabų, nes turėjo savo požiūrį ir „gerai nusistovėjusį argumentavimo metodą“ (ten pat).

Individualių teisėjų notų pateikimo terminas artėjo į pabaigą. M. Römeris laukė to termino pabaigos. Jam atrodė, kad tos notos bus įdomios, atskleisiančios daugumos teisėjų nusiteikimą dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus teisės atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų, taip pat dėl tokio atšaukimo sąlygų bei ribų, įvertinant konkretų atvejį, susijusį su O. Biotcherio vizitu į Berlyną (t. 34, 1932-06-30, l. 341). Prieš pateikiant notas, M. Römeris analizavo, kaip galėjo

būti pasiskirstę balsai dėl klausimo, susijusio su Krašto gubernatoriaus teise atšaukti Direktorijos pirmininką. Čia jis įžvelgė tam tikrą politinę logiką: su Versalio sutartimi susijusių valstybių teisėjai, išskyrus kinų (Wang Chung-Hui) ir salvadoriečių (J. G. Guerrero) teisėjus, balsavo už tai, kad būtų pripažinta Krašto gubernatoriaus teisė atšaukti Direktorijos pirmininką. Prieš šią teisę buvo nusiteikę tie, kurie liko neutralūs per Pirmąjį pasaulinį karą (Ispanijos, Nyderlandų, Lotynų Amerikos atstovai) arba prieštaravo Versalio taikos sutarčiai (Vokietijos, JAV atstovai). M. Römeris pripažino, kad turi būti pateikiama griežtai teisinė argumentacija, vis dėlto „kažkas buvo bendra su Versalio sutartimi, lemiančia ir teisėjų argumentaciją“ (ten pat). Dienoraščių autorius tai siejo su galbūt iš teisėjų sąmonės kylančiu jausmu, leidžiančiu „atpalaiduoti Versalio kūrinio tvirtumą ir atverti pirmąsias duris laužyti jo struktūrą“ (ten pat). J. G. Guerrero nuomonę M. Römeris siejo su tuo, kad jis pirmininkavo bylos nagrinėjimui, todėl turėjo vengti atskirų nuomonių ir stengtis laikytis daugumos pozicijos. Wang-Chung-Hui nuomonę aiškino tuo, jog šis teisėjas labai nepriklausomai samprotavo ir vadovavosi vidiniu įsitikinimu, nepaisydamas jokių šalutinių nuomonių ar politinio oportunisto (ten pat).

M. Römeris savo dienoraščiuose taip pat gvildeno pagrindinę problemą, susijusią su Klaipėdos kraštu:

[D]vi prieštaringos tezės: viena – suvereniteto, kuriai pavaldi autonomija, kita – griežtai sutartinė autonomija, pastatanti Klaipėdą į tam tikrą kvazivalstybinį san-

tykį su Lietuva, kuri tariamai iš didžiųjų valstybių gavo ne eilinį suverenitetą, o kažkokį jo likutį, kažkokį pusiau pakaitalą („surogatą“), neteisingai vadinamą suverenitetu; gavo tam tikrą malonę, kuri neleidžia jai pasisavinti to, kas malonės akte nebuvo *expressis verbis* paminėta (ten pat).

Vadovaudamasis šiomis dviem tezėmis, M. Römeris iškristalizavo dvi pagrindines teisėjų nuomones, kylančias iš Klaipėdos krašto gubernatoriaus teisės atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų instituto. Šios nuomonės išreiškė dvi teisėjų požiūrių kryptis į teisinę Klaipėdos krašto struktūrą. Vienas požiūris – valstybinis ir konstitucinis, išplaukiantis iš autonomiją nustelbiančio Lietuvos suvereniteto, apriboto tik teisine teritorine autonomija. Ši požiūrių dienoraščių autorius įvardijo daugumos, arba „Versalio“, požiūriu. Kitą požiūrį M. Römeris laikė tarptautiniu, sutartiniu, išplaukiančiu iš prielaidos suteikti Lietuvai tik tai, kas leidžiama, vadovaujantis *expressis verbis* Klaipėdos krašto konvencijos ir Statuto nuostatomis. Teisininkas šį požiūrį pavadino mažumos, neutraliųjų, arba germanofilų, požiūriu (t. 34, 1932-07-01, l. 341).

1932 m. liepos 1 d. viešbučio kambaryje teisėjas *ad hoc* rado individualių Teisingumo Teismo teisėjų notų kopijas. M. Römeriui buvo įdomi vokiečių teisėjo V. Schückingo nuomonė. Dienoraščiuose paminėta, kad šis teisėjas buvo konstitucionalistas, patikimas ir rimtas teisininkas, o ne politikas ar diplomatas, žongliruojantis sąvokomis, parenkantis jų turinį pagal poreikį. M. Römerio nuomone, vokiečių teisėjas ieškojo kompromiso, nes negalėjo paneigti valstybės,

konstitucijos, suvereniteto institutų. Ši kompromisą dienoraščių autorius įvardijo kaip „dirbtinį derinį“. Jo esmė, pasak autoriaus, buvo tokia: kadangi Klaipėdos krašto statute neminima Krašto gubernatoriaus teisė atšaukti Direktorijos pirmininką, o suverenitetas yra šio gubernatoriaus veiksmo rezultatas, be to, taip dauguma teisėjų supranta Statutą, vokiečių teisėjui toks veiksmas yra tik neišvengiama būtinybė, t. y. smurto faktas (lenk. *Fakt przemocy*), kuris, vadovaujantis doktrina, leistinas tam tikromis išimtinėmis sąlygomis, bet teisiškai nereglamentuotas. Ši dirbtinį V. Schückingo derinį M. Römeris pavadino vartais, rezervuotais konstitucionalistams, kad jie galėtų nepritari Lietuvos teiginiam. Vokiečių teisėjas vadovavosi kitokiais argumentais nei likę teisėjai, nepritarian-ty Krašto gubernatoriaus teisei atšaukti Direktorijos pirmininką. Tačiau niekas to nepastebėjo, ir V. Schückingo „konstrukcija liko pakibusi ore“ (ten pat). Vokiečių teisėjas manė, kad Lietuva kas kartą turėtų įrodyti, jog Krašto gubernatoriaus sprendimas atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų yra pagrįstas (t. 34, 1932-07-02, l. 342).

Keletą dienų M. Römeris skaitė individualias Teisingumo Teismo teisėjų notas. Visų notes buvo apie 15 lapų, dienoraščių autoriaus – 32 lapai, o R. Altamiro Y Creveos ir D. Anzilotti – po 34 lapus. Daugumos teisėjų nuomonės sutapo su anksčiau išsakytomis preliminaromis pozicijomis. Skaitydamas notas, M. Römeris dėliojo išvadų schemą, į kurią sutraukė kiekvienos notes išvadas su motyvais. Teisėjas *ad hoc* pažymėjo, kad svarbiausios ir įdomiausios išvados pa-

darytos dėl pirmojo ir ketvirtojo skundo klausimų, susijusių su Klaipėdos krašto gubernatoriaus teise atšaukti Direktorijos pirmininką ir su tuo, ar O. Biotcheris atšauktas teisėtai. Svarstant pirmąjį klausimą, M. Römeris apskaičiavo, kad Krašto gubernatoriaus teisę atšaukti Direktorijos pirmininką palaiko dešimt teisėjų (C. Hurstas, H. Fromageotas, E. Rolin-Jaequemynsas, D. Negulesco, M. J. Rostvorovskis, Wang-Chung-Hui, J. G. Guerrero, M. Adatci, D. Anzilotti ir M. Römeris), – jie kildina šią teisę iš valstybės suvereniteto. Teisėjas *ad hoc* iš dalies vienuoliktuoju laikė V. Schückingą, tačiau nebuvo tikras, ar vokiečių teisėjas per galutinį balsavimą parems Lietuvos teiginius. Atitinkamai F. B. Kelloggas, A. S. de Bustamante'as y Sirvenas, V. van Eysingas, R. Altamira Y Crevea ir F. J. Urrutia Olano manė, kad Klaipėdos krašto gubernatorius neturi teisės atšaukti Direktorijos pirmininko (ten pat). Bylos nagrinėjimui pirmininkaujantis J. G. Guerrero ėjo dar toliau nei kiti. Jo išvadas M. Römeris pavadino pačiomis radikaliausiomis ir pripažino, kad jos palankiausios, ginant Lietuvos teises į Klaipėdą. Konkrečiai dėl O. Biotcherio atšaukimo trys teisėjai (Wang-Chung-Hui, M. Adatci ir D. Anzilotti) visai nepareiškė savo nuomonės arba buvo neigiamai nusiteikę. Galų gale kinų teisėjas išreiškė poziciją, kad O. Biotcheris atšauktas teisėtai. Taigi, svarstant ketvirtąjį klausimą, aštuoni teisėjai palaikė nuomonę, kad atšaukimas buvo teisėtas, o septyni tam nepritarė. Tačiau iš individualių notų dar nebuvo aišku, kas tiksliai nuspręsta dėl ketvirtojo skundo klausimo, nes H. Fromageotas dar nebuvo apsisprendęs. Taigi, dėl pirmojo klausimo tapo aišku, kad teisėjai

palaiko Lietuvos teiginius, o dėl ketvirtąjo balsai pasiskirstė vienodai: septyni teisėjai (C. Hurstas, E. Rolin-Jaequemynsas, D. Negulesco, M. J. Rostvorovskis, Wang-Chung-Hui, J. G. Guerrero ir M. Römeris) palaikė nuomonę, kad O. Biotcheris atšauktas teisėtai, taip pat septyni teisėjai (V. van Eysingas, A. S. de Bustamante'as y Sirvenas, F. J. Urrutia Olano, R. Altamira Y Crevea, V. Schückingas, M. Adatci ir D. Anzilotti) nepritarė šiam teiginiui. Vienas teisėjas – H. Fromageotas – kol kas tuo klausimu nepareiškė savo nuomonės. M. Römeris rašė:

Tik teigiamas atsakymas šiuo klausimu duos Lietuvai absoliučią pergalę. Jei bus laimėti abu taškai – 1 ir 4, kiti nebeturės svorio. Jie netgi gali būti pralaimėti – nedidelė problema. O dieviškoji apvaizda! Įkvėpkite p. Fromageot įsitikinimą! (t. 34, 1932-07-03, l. 342)

M. Römeris toliau studijavo teisėjų notas. Jį sudomino teisėjų M. Adatci ir D. Anzilotti notas. Japonų argumentai pasižymėjo santūrumu ir atsargumu. Jis palaikė priešingas pozicijas: buvo įsitiki-

nęs, kad O. Biotcheris atšauktas iš pareigų neteisėtai, o patį atšaukimo faktą laikė teisėtu, kildinamu iš suvereno teisės. Tačiau jis tai vertino atsargiai ir tik esant išskirtinėms sąlygoms. M. Römerio nuomone, tokiu savo požiūriu japonas priartėjo prie V. Schückingo požiūrio, kad neišvengiamai būtina atšaukti Direktoriijos pirmininką iš pareigų (ten pat).

D. Anzilotti notą dienoraščių autorius laikė pačia įdomiausia:

[...] itin preciziška, puikiai motyvuota – tikras teisinio meno kūrinys. Visais keturiais klausimais jis geriausiai argumentuoja lietuviškas tezes, negailestingai išplakdamas skundžiančių valstybių atstovų argumentus ir visą jų poziciją. (ten pat).

D. Anzilotti manė, kad O. Biotcheris atšauktas pagrįstai, tačiau Lietuva turėjo nurodyti buvusio Direktoriijos pirmininko vizito į Berlyną pobūdį. To Lietuva nepadarė, todėl jis priėjo išvadą, kad O. Biotcherio atšaukimas neteisėtas. M. Römeris prisipažino, jog D. Anzilotti samprotavimai buvo artimiausi jo mąstymui (t. 34, 1932-07-04, l. 343).

TEISĖJŲ DISKUSIJOS: AR GALIMA ATŠAUKTI DIREKTORIJOS PIRMININKĄ?

Pristačius individualias teisėjų notas ir su jomis susipažinus, Teisingumo Teismo kanceliarija išsiuntinėjo teisėjams J. G. Guerrero, pirmininkaujančio nagrinėjant bylą, sudarytą klausimyną (t. 34, 1932-07-04, l. 343). Šis klausimynas buvo susijęs su pirmaisiais keturiais skundo klausimais. Išiplieskė diskusijos.

Pirmąją dieną M. Römeris pastebėjo, kad vadinamoji opozicija, kurią sudarė V. Schückingas, V. van Eysingas, F. J. Ur-

ruttia Olano, R. Altamira Y Crevea ir A. S. de Bustamante'as y Sirvenas, užėmė aktyvią poziciją ir „smarkiai atakavo“. Pagyvenęs A. S. de Bustamante'as y Sirvenas nebuvo toks energingas, bet jo pozicija Lietuvos teisių atžvilgiu buvo radikali. Kitoje pusėje Lietuvos teises kuo energingiausiai gynė E. Rolin-Jaequemynsas, H. Fromageotas ir C. Hurstas. M. Römeris nurodė, kad taip pat keletą kartų kalbėjo. J. G. Guerrero, M. J. Ros-

tvorovskis, D. Negulesco ir Wang-Chung-Hui šnekėjo bent po kartą. D. Anzilotti stengėsi laikytis vidurio, tačiau galiausiai pritarė daugumai. M. Adatci, kaip akcentavo dienoraščių autorius, „sėdėjo ant dviejų kėdžių“, nes, nors individualioje notoje palaikė Klaipėdos krašto gubernatoriaus teisę atšaukti Direktorijos pirmininką, diskusijose pabrėžė, kad dar nėra visiškai tuo įsitikinęs, ir prašė oponentų pateikti kuo daugiau argumentų (t. 34, 1932-07-05, l. 343).

Aršiausiai diskutuota dėl penktojo anketos klausimo, ar galima Klaipėdos krašto statuto 17 straipsnį aiškinti kaip draudžiantį Klaipėdos krašto gubernatoriui atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų. Čia, pasak M. Römerio, „opozicijos puolimas sustiprėjo dvigubu impulsu“. Diskusijoms išibėgėjus, M. Adatci pasiūlė pasikviesti Klaipėdos krašto konvencijos ir Statuto teksto autorių amerikietį N. Deivisą, tuo metu viešėjusį Europoje, ir išklausti jo, kaip liudytojo, poziciją dėl Statuto 17 straipsnio, t. y. ar ketinta neleisti Krašto gubernatoriui atšaukti Direktorijos pirmininką. M. Römeris tokį Teisingumo Teismo pirmininko pasiūlymą laikė skandalingu, kompromituojančiu Teismą. Dienoraščių autorius rašė:

Iškviesti ir prašyti įstatyminio teksto autorių, kad šis išaiškintų šį tekstą teismui – tai visiškai elementarių teisminės funkcijos principų ir santykio tarp teisminio interpretatoriaus, teisėkūros subjekto ir teksto redaktoriaus nežinojimas!! (ten pat).

Pirmininkaujantis bylos nagrinėjimui J. G. Guerrero tam paprieštaravo, pareikšdamas, kad, kol jis pirmininkauja šios

bylos nagrinėjimui, neleis, kad toks klausimas apskritai būtų iškeltas (ten pat).

Antrąją diskusijų dieną stengtasi atsakyti į klausimą dėl Statuto 17 straipsnio, kuriame įtvirtinama nuostata, kad Direktorijos pirmininkas eina savo pareigas tol, kol turi Krašto Seimelio patikėjimą. Surinkta dešimt balsų, jog šis straipsnis nedraudžia Klaipėdos krašto gubernatoriui atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų. Penki asmenys (V. van Eysingas, V. Schückingas, F. J. Urruttia Olano, R. Altamira Y Crevea ir A. S. de Bustamante'as y Sirvenas) balsavo už tai, kad draudžia. M. Römeris pabrėžė, jog iki šio sprendimo priėmimo vyko ilga ir įnirtinga kova, pavyzdžiui, V. van Eysingas sutiko su tuo, kad lygiagrečiai egzistuotų dvi valstybės: Lietuva ir Klaipėda. M. Adatci galiausiai pritarė daugumai, dėkodamas opozicijai už jos argumentus. Pasak M. Römerio, D. Anzilotti visiškai palaužė opoziciją, užduodamas klausimą, koku pagrindu remiantis, galima daryti išvadą, kad autonominę vykdomąją valdžią išimtinai kontroliuoja vien tik Krašto Seimelis, atsižvelgiant į Statuto 16 straipsnyje įtvirtintą gubernatoriaus veto, reiškiantį, jog pats Krašto Seimelis yra pavaldus gubernatoriui. Opozicija nepateikė atsakymo į šį klausimą (t. 34, 1932-07-06, l. 344). Buvo pritarta D. Anzilotti pasiūlytai nuostatai, kad Klaipėdos krašto gubernatoriui turi teisę kontroliuoti vykdomosios valdžios veiklą, siekdamas, kad ši veikla neviršytų Statute apibrėžtų teritorinių institucijų įgaliojimų, taip pat kad nebūtų imamasi veiksmų, prieštaraujančių Statuto 6 straipsnio nuostatomis. Vadovaujantis šiomis nuostatomis, vietiniai Klaipėdos

krašto organai turi vykdyti savo įgaliojimus, kaip tai pripažinta Statute, prisitaisydami prie Lietuvos Valstybės Konstitucijos principų, ir nesiimti veiksmų, prieštaraujančių tarptautiniams Lietuvos įsipareigojimams (ten pat).

Trečioji diskusijų diena prasidėjo nuo V. van Eysingo formuluotės, susijusios su tokiu klausimu: ar reikėtų Klaipėdos krašto konvenciją ir jos priedus aiškinti taip, kad teisė atšaukti Klaipėdos krašto direktorijos pirmininką iš pareigų būtų įtraukta į Lietuvos suvereno teisę? M. Römeris bandė suprasti, kam olandų teisėjui reikėjo šios formuluotės, galiausiai jis padarė išvadą, kad olandas taip norėjo suskaldyti daugumą. Antai D. Anzilotti šiuo klausimu išsiskyrė iš daugumos. Jis tvirtino, kad teisė Klaipėdos krašto gubernatoriui atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų kyla ne iš Lietuvos suvereniteto – ji suformuluojama, aiškinant konkrečias Klaipėdos krašto statuto nuostatas. Aštuoniais balsais buvo pritarta V. van Eysingo pasiūlytai formulotei. Iš esmės pripažinta teisė atšaukti Direktorijos pirmininką, taip pat ir tai, kad ta teisė nėra neribota. Be to, buvo sprendžiamas kitas klausimas: ar ši Krašto gubernatoriaus teisė galima tik atskirais atvejais? Šis klausimas sukėlė tam tikrą sumaištį. H. Fromageotas pasiūlė tokią formulotę: „Teisė atšaukti Direktorijos pirmininką Krašto gubernatorių gali naudotis tik dėl tokių veiksmų, kurie neatitinka Krašto Statuto ar tarptautinių Lietuvos įsipareigojimų, taip pat nesant kitų priemonių“ (t. 34, 1932-07-07, l. 344).

Ketvirtoji diskusijų diena prasidėjo nuo H. Fromageoto pateiktos formuluotės. Bet šįkart prancūzų teisėjas pakeitė

savo formulotę. Ji skambėjo taip: „Klaipėdos krašto gubernatoriaus teisė atšaukti Direktorijos pirmininką yra pateisinama tik tuo atveju, jei nėra kitų teisių gynimo priemonių prieš veiksmus, tiesiogiai ar netiesiogiai prieštaraujančius 1924 m. gegužės 8 d. Konvencijai dėl Klaipėdos krašto, įskaitant ir jos priedus.“ Teisėjai nepritarė žodžiams „tiesiogiai ar netiesiogiai“. Jie buvo išbraukti. Taip pat buvo nuspręsta, kad Klaipėdos krašto konvencijos ir jos priedų paminėjimas yra per platus, todėl pridėta pastraipa „jei tai daro žalą Lietuvos suverenitetui“. M. Römeris pasiūlė du pakeitimus: vietoj žodžių „pateisinama tik tuo atveju...“ įrašyti „pateisinama nesant...“ ir vietoj žodžių „žalą Lietuvos suverenitetui“ įrašyti „pažeidžia Lietuvos teises, įtvirtintas Statute“. Už H. Fromageoto pasiūlytą formulotę balsavo devyni teisėjai, šeši susilaikė. H. Fromageotas pateikė ir kitą formulotę, tęsiančią ankstesnę: „Ar taip yra, turi įvertinti Krašto gubernatorių, atsižvelgdamas į Lietuvos Vyriausybės atsakomybę prieš kitas Konvenciją pasirašiusias valstybes.“ Šiai formulotei taip pat pritarta (t. 34, 1932-07-09, l. 345). Buvo nurodytos sąlygos, kurioms esant, Krašto gubernatorių galės pasinaudoti teise atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų. Taip iš esmės atsakyta į antrąjį skundo klausimą dėl to, kokiomis aplinkybėmis Krašto gubernatorių gali pasinaudoti teise atšaukti Direktorijos pirmininką. Formuloteje buvo numatytos tokios sąlygos: 1. turi būti nustatytas autonominės vykdomosios valdžios aktas, pažeidžiantis Konvencijos ar Statuto nuostatas; 2. šis aktas turi pažeisti Lietuvos

suverenitetą, suprantamą kaip visos teisės, kylančios iš šio suvereniteto; 3. šį aktą vienašališkai vertina Krašto gubernatorius, atsižvelgdamas į tarptautinę Lietuvos atsakomybę; 4. gubernatorius privalo turėti pakankamai kitų priemonių šiam Lietuvos suverenitetą pažeidžiančiam neteisėtumui panaikinti arba su juo kovoti (ten pat).

Paskui iškilo dar du klausimai. Pirminis: ar, atšaukus Klaipėdos krašto direktorijos pirmininką, jam dingus, mirus ar atsistatydinus, automatiškai atsistatydina ir visa Direktorija? Už tai balsavo J. G. Guerrero, M. J. Rostvorovskis, D. Anzilotti, D. Negulesco ir M. Römeris. F. J. Urrutia Olano susilaikė. Dauguma teisėjų balsavo prieš. Antrasis klausimas: jei, atšaukus Direktorijos pirmininką, Direktorijos pareigūnai toliau eina savo pareigas, kada jie netenka įgaliojimų? Prancūzų teisėjas H. Fromageotas ir britas C. Hurstas savo individualiose notose buvo išreiškę mintį, kad likusių Direktorijos pareigūnų likimas priklauso nuo jų požiūrio į Direktorijos pirmininko poelgį, aktą, dėl kurio šis buvo atšauktas iš pareigų. Taigi šie du teisėjai nebuvo labai kategoriški dėl Direktorijos pareigūnų likimo. Atsakant į šiuos klausimus, susilaikė ne tik F. J. Urrutia Olano, bet ir prancūzų teisėjas, o C. Hurstas balsavo prieš. Tačiau vėliau H. Fromageotas ir C. Hurstas pateikė savo formuluotę, kad, jei Direktorijos pirmininkas ir jos nariai solidariai veikė, pirmininko atšaukimas turi reikšti ir visos Direktorijos atsistatydinimą. Šių teisėjų nuomone, tokiu apribojimu būtų pripažinta Krašto gubernatoriaus teisė atšaukti ne tik Direktorijos pirmininką, bet ir kitus narius, nes

būtent gubernatorius turėjo spręsti, ar likę Direktorijos pareigūnai buvo solidarius su Direktorijos pirmininku, ar ne. M. Römeris pastebėjo, kad pagrindinė Teisingumo Teismo mintis buvo ta, jog, Krašto gubernatoriui atšaukus Direktorijos pirmininką iš pareigų, tai automatiškai nereiškia, kad likę Direktorijos nariai netenka savo pareigų. Šiai tezei pritarė aštuoni teisėjai (V. van Eysingas, V. Schückingas, R. Altamira Y Crevea, A. S. de Bustamante'as y Sirvenas, M. Adatci, Wang-Chung-Hui, E. Rolin-Jaequemynsas ir H. Fromageotas), nepritarė šeši teisėjai (D. Anzilotti, M. J. Rostvorovskis, D. Negulesco, C. Hurstas, J. G. Guerrero ir M. Römeris), susilaikė F. J. Urrutia Olano (ten pat).

Taigi liko atsakyti į klausimą, kokių momentu Direktorijos nariai nustoja eiti pareigas. Wang-Chung-Hui pasiūlė, kad Direktorijos nariai nustotų eiti pareigas, kai sukuriama visiškai nauja Direktorija. M. Römeris ir keli kiti teisėjai susilaikė nuo šio pasiūlymo. Apskritai dienoraščių autorius išvėlgė tris Direktorijos narių atsistatydinimo aplinkybes: Direktorijos pirmininko atšaukimą, naujo pirmininko paskyrimą ir naujos Direktorijos sudarymą. Buvo pritaria kinų teisėjo pasiūlymui. Įdomu yra tai, kad, M. Römeriui susilaikius, bylos nagrinėjimui pirmininkaujantis J. G. Guerrero privačiame pokalbyje teisėjui *ad hoc* pareiškė, kad jis turėjo balsuoti už tezes, santykinai artimesnes Lietuvai. Be to, susilaikius teisėjams, pirmininkaujantis asmuo nurodė, kad Teisingumo Teismas jau yra priėmęs kažkokį nutarimą, todėl, net jei tai prieštarauja konkreto teisėjo nuomonei, „reikia laikytis priimto nutarimo ir bal-

suoti taip, tarsi priimta tezė būtų jo paties“. M. Römeris savo dienoraščiuose rašė, kad nepritarė šiai nuomonei, be to, anot jo, pozicija dėl to, kada Direktorijos nariai netenka savo pareigų, yra politinė,

o ne teisinė. Taip baigėsi diskusijos dėl pirmųjų trijų skundo klausimų. Ketvirtąjį klausimą nuspręsta analizuoti kartu su penktuoju ir šeštoju skundo klausimais (t. 34, 1932-07-10, l. 346).

REDAKCIINĖS KOMISIJOS SUDARYMAS

Nespėjus teisėjams aptarti visų klausimų, 1932 m. liepos 9 d. buvo sudaryta redakcinė komisija, turinti parengti Teisingumo Teismo sprendimo projektą dėl visų skunde nurodytų klausimų. Norėta, kad komisija pasiroštų ir galėtų apgalvoti sprendimo projektą iš anksto. Sudarant šią komisiją, buvo pažymėta, kad į ją nebus atrinkti tie asmenys, kurie nepažino teisės atšaukti Klaipėdos krašto direktorijos pirmininką iš pareigų. Teisėjai, kurie pagal pilietybę priklausė valstybėms, pareiškusioms skundą, galėjo būti atrinkti. Tam buvo keletas priežas-

čių: pirma, pareiškėjai šiuo atveju neturėjo politinių interesų, antra, šie teisėjai balsavo už tezė, kurią neigė didžiosios valstybės, trečia, pašalinus šiuos teisėjus, sumažėtų galimybių atrinkti teisėjus į komisiją (t. 34, 1932-07-10, l. 346).

Į komisiją buvo atrinkti britas C. Hurstas ir lenkas M. J. Rostvorovskis, trečiuoju komisijos nariu *ex officio* tapo pirmininkaujantis bylos nagrinėjimui salvadorietis J. G. Guerrero. M. Römeris padarė išvadą, kad redakcinės komisijos sudėtis Lietuvai labai palanki, „tiesiog ideali“ (ten pat).

IŠVADOS

Teisėjams išsakius preliminarias nuomones, M. Römeris padarė išvadą, kad tų nuomonių pasiskirstymas paremtas politine logika, netgi pašmoniniu jausmu. Tie, kas buvo susiję su Versalio taikos sutartimi, balsavo už Klaipėdos krašto gubernatoriaus teisę atšaukti krašto vykdomosios valdžios vadovą. Prieš atšaukimo teisę buvo nusiteikę tie, kurie liko neutralūs per Pirmąjį pasaulinį karą (Ispanijos, Nyderlandų, Lotynų Amerikos atstovai) arba kurie nesutiko su Versalio taikos sutartimi (Vokietijos, JAV atstovai). Vėliau M. Römeris akcentavo, kad teisėjai, priimdami sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo by-

loje, susigrupavo į keletą srovių: Versalio grupė, dvi opozicines grupes – radikaliąją ir nuosaikiąją – ir centrinę srovę, kurią sudarė italas, japonas bei kinas (žr. ketvirtąjį ciklo straipsnį). Galima buvo įžvelgti ir kitą logiką: teisėjai, besispecializuojantys konstitucinės teisės srityje, linko pripažinti gubernatoriaus teisę atšaukti Klaipėdos krašto direktorijos pirmininką, o teisėjai, besispecializuojantys tarptautinės teisės srityje, buvo nusiteikę priešingai.

Teisėjai, pasidaliję preliminaromis nuomonėmis dėl pirmųjų skundo klausimų, turėjo pateikti dėl jų individualias notas. Paskui jie ir vėl diskutavo, vado-

vaudamiesi pirmininkaujančio bylos nagrinėjimui teisėjo pateiktu klausimynu. Virė aršios diskusijos, ypač dėl klausimo, ar galima Klaipėdos krašto statuto 17 straipsnį aiškinti kaip draudžiantį Krašto gubernatoriui atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų. Netgi buvo pasiūlyta pasikviesti Konvencijos ir Statuto teksto autorių amerikietį N. Deivisą. Vis dėlto apsispręsta pripažinti, kad Krašto gubernatorius turi teisę atšaukti Direktorijos pirmininką, taip pat tai, jog ši teisė

negali būti beribė, t. y. ja galima pasinaudoti, tik esant tam tikroms sąlygoms ar aplinkybėms. Diskutuojant taip pat buvo aptariamoms sąlygoms, galutiniame Teismo sprendime nurodytos kaip Direktorijos pirmininko veiksmai, kuriais kenkiama suvereno teisėms, kurie prieštarauja Klaipėdos krašto statutui, jei nėra kitų priemonių. Trečiojo klausimo M. Römeris nelaikė esminiu, be to, jo nuomonė šiuo klausimu buvo kitokia nei tų teisėjų, kurie visada palaikė Lietuvos poziciją.

Literatūra

Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos tribunole. 1932. Kaunas: Užsienio reikalų ministerijos leidinys.

Teisės aktai

Lietuvos Valstybės Konstitucija. 1928. *Vyriausybės žinios* 275-1778.

Lietuvos ir Britų Imperijos, Francūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos. 1924. *Vyriausybės žinios* 169-1186.

Teismų praktika

Sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas. 1932. A/B. Nr. 49.

Nuorodos

Fondas 138 – Römerių giminės aktai, saug. vien. 2260 (t. 34). Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius.

Fondas 75 – Mykolas Römeris, saug. vien. 11 (t. 35). Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius.